

de **BASBAZUIN**nieuwsbrief van het koninklijk handboogschuttersgilde
Sint Sebastiaan van Willem III te Tilburg **nr 27**

Statiedag 19 januari 2020

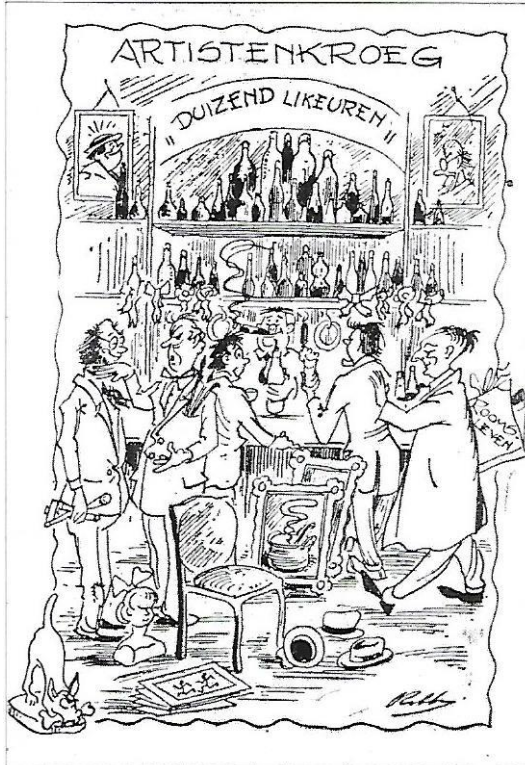
LOCK DOWN VAN DE BRABANTSE GILDES

In deze vreemde, gekroonde tijd zijn er nergens teerdagen, herdenkingen, vieringen of andere gilde-evenementen. Zelfs geen schietavonden. Dan is er ook geen aanleiding voor een BasBazuin, die immers de agenda van ons gilde volgt of aankondigt. Hoe de toekomst is, weten we niet. Maar het is wel mogelijk om terug te grijpen naar het verleden.

Gelukkig hebben we in januari onze statiedag, de Sebastiaansviering, intensief kunnen vieren (foto boven). Dat is deze week niet mogelijk voor het Sint Jorispilgilde (de feestdag van Joris valt op 23 april) en het Dionysiusgilde kan de voor zondag 19 april voorziene verbroedering niet waarmaken. Naar de befaamde zusteravond van het Sebastiaansgilde (was gedacht op 20 april) moeten we nog wat langer uitzien. Laten we daarom maar in het verleden duiken.

ET HÈÛS DÈR DUUZENT LIEKEURE

Het huis van de duizend likeuren was een druk bezochte Tilburgse kroeg. Die kroeg was van belang voor de verrijzenis van het Gilde van Sebastiaan, en voor de groei van dat gild. Helaas bestaat het café al lang niet meer, want we hebben nood aan opstanding en groei.

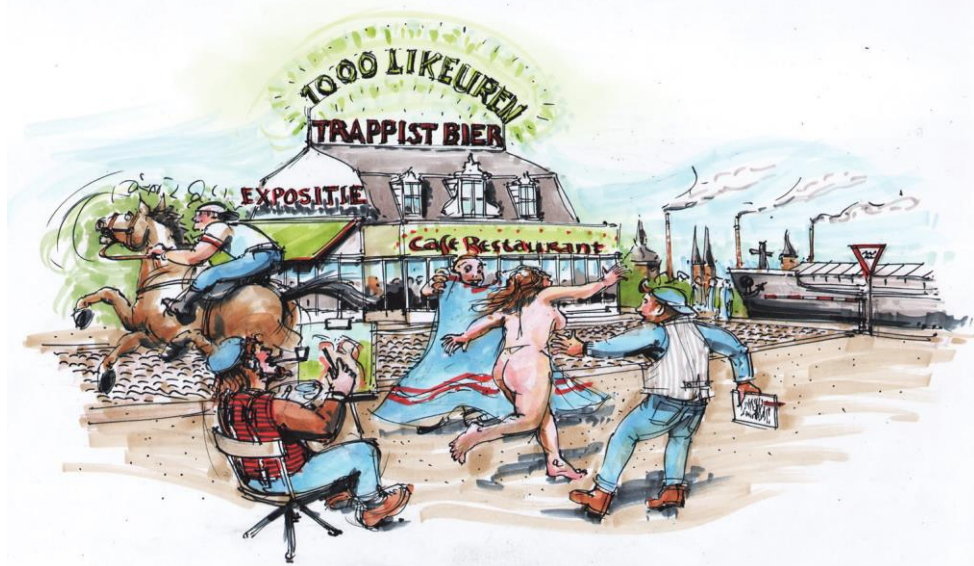
Het 'huis' lag op de oosthoek van de Piushaven en de Prinsenhoeven, tegenover de draaibrug. Ene Cees van Nieuw-Amerongen zaaide er de strijkstok maar iedereen noemde 'm Kees den Rijer, want hij reed dagelijks paard, of het paard reed met 'm. Van huis ging het naar het kerkhof van den Heuvel en de Sint Josephstraat in, rechtsaf naar de Bosscheweg en de Sacramentskerk. Daar de Ringbaan op naar de Enschtsestraat, omdraaien en weer terug over zijn ruiterspad: de berm tussen de twee rijbanen van de Ringbaan Oost helemaal af. Dan was ie weer thuis bij 't Huis. Dat heette mogelijk toen al Raldaldal.

Na de oorlog ging het niet zo best met het caféeke. Dat kon beter. Om "mir stending te krèège as van een hootèl-kafeej-rèsteraant" haalde Kees kunstenaars en creatievelingen in Huis, en schilderwerk en tentoonstellingen. Dat had Kees goed gezien. De zaken gingen ineens goed, want kunstenaars drinken graag en

er kwamen veel mensen (vooral journalisten) naar de kunstenaars kijken. Daar werd over geschreven. Dat was nog eens wat. Voor Tilburg. In de jaren vijftig. Vooral die nieuwe naam hè: 1000 LIKEUREN. Dat maakte indruk. Dat stond levensgroot op het dak van het huis.

Alleen die duizend likeuren, die waren er niet. Niet meer, want ze waren al lang ritueel opgedronken als offer voor de kunst. Maar zeker duizend flessen stonden er nog. Ooit waren die – met inhoud- uit den Bels gesmokkeld en volgens Kees had ie dat allemaal zelf gedaan.

Onder de kunstschilders en grafici die in Tilburg al eerder een samenwerkende, hechte vriendengroep vormden, was er iemand bij die niet arm was en die graag lid wilde worden van Sint Sebastiaan. Dat herengilde werd net in 1966 heropgericht. Met hem gingen een stel vrienden mee en de

allerarmste broodschilders bleven alleen belangstellend en weer anderen wilden per se niet mee. Want ruzie, jaloezie en concurrentie is overal, ook onder kunstmakers en zeker bij hun vrouwen. Want ook de verloofdes en de echtgenotes kwamen in het Huis der Duizend Likeuren, al was het alleen maar om toe te zien. Kijken of het allemaal wel goed ging met de jonge meiden in't café die maar al te graag model wilden staan –bloot of bedoekt- om aldus het eeuwige leven te verwerven.

Deze geschiedenis verklaart waarom wij op onze dodenlijst nog steeds de namen van Huib de Corti, van Jan van Riel, van Kees Mandos, van Jos Zeegers gedenken. Zo maakte Frans Mandos werk voor en over het gilde. Zo sloten andere creatieve figuren als Noud Heerkens, Wim van der Elzen sr, Cees Jongbloets, Kees Verberk en via-via Jannemie Hurkmans zich aan. En zwermden naast de burgemeester en de wethouder, figuren als Nico Molenkamp, Gé en Lucie Hurkmans, Theo en Sjef van Delft, dichters als Jan Kruijssen en Jan Naaijken om het 'herengilde' heen. In die 'cloud' van creativiteit benutten deze mensen Kunstzaal Donders, kraakten het Duvelhok, vonden de kunstklottermarkt uit bevolkten het herengilde.

Moraal: 1. Haal creativiteit en vernieuwing in het gildehuis en gooi de auw spulle der uit.
2. Haal Kees de Rijer terug, die tegen 1970 met de noorderzon en zijn paard vertrokken is, of laat hem onder ons verschijnen als heilige en noodhelper.

Bronnen:

Jos de Beer, *Et Hèùs der Duuzend Liekeure* in Wijkkrant Koningshaven, jg 25 nr 1 (februari 2020)

Chris Bergman, *Kunst en de geest van het Gilde* in Tilburg, tijdschrift voor... jg 22 nr 1 (mei 2004)

De tekeningen zijn voor deze niet-commerciële en minimale oplage brutaalweg gestolen.

NOODHELPERS

1. Context

De patroonheiligen van de drie gilden van Tilburg-stad zijn alle drie noodhelpers; drie van de 16 meest aangeroepen heiligen, elk gespecialiseerd in een of meer hulpvaardigheden.

De meeste noodhelpers komen uit het Midden-Oosten en zijn, als ze echt bestaan hebben, te plaatsen als bekeerlingen uit de derde eeuw. Zo zijn ook de oosterse koningsdochters Barbara en Catharina, echt Brabantse noodhelpers en niet onbekend bij de gilden.

Het is niet zo vreemd dat gilden een noodhelper als patroon kiezen. Mogelijk waren de gilden in oorsprong religieuze broederschappen, verenigingen waarvan de leden hun zaligheid kochten door in clubverband te bidden, samen een altaar te stichten en de eredienst daarvan te onderhouden. Maar geld geven alleen, maakt niet zalig, behalve als het aan de armen is. Men wilde als goede poorters (burgers) ook wel iets voor de gemeenschap doen, vooral als je je goedheid goed aan de buitenwacht kunt laten zien. Mogelijk al in de tijd van de kruistochten (de zwaardmacht was op expeditie), maar zeker bij het uitbreken van de Gelderse oorlogen werden de broederschappen gilden, geen ambachtsgilden, maar schuttersgilden. Dat heeft niets met schieten te maken, maar alles met beschutten. Niet onbemiddelde broeders schaften voor eigen rekening een wapen en een uniform (sjerp en hoed) aan en lieten zich graag bij alle mogelijke evenementen zien.

Dat type “nachtwacht” was natuurlijk niet tegen een vijandig legertje opgewassen, al was het oefenen in competitieverband wel leuk. Als Maarten van Rossum kwam, doken ze onder. Maar roversbenden konden ze best afslaan, en hangjongeren uit de eigen gemeenschap moesten ook braaf blijven.

Die overgang van religieuze broederschap naar schuttersgilde met een religieus tintje voltrok zich uiteraard eerst in de stadjes en vrijheden, en wat later in de dorpen. Nou is een eigenstandige gewapende macht altijd een risico voor de lokale overheid die enkel een schout met wat te werk gestelde rakkers had. Niet voor niets dus dat de plaatselijke heer of de opperschepen bij of kort na de instelling van een schuttersgilde eiste dat hij een beslissende invloed op de vereniging kreeg.

Het gilde moest toestemming hebben tot oprichting, een reglement (de Caert) en het laatste

woord had bij elke beslissing de door de heer benoemde hoofdman. Bijna altijd was dat een man van buiten het clubverband, een vertrouweling van de heer, zeg maar een toezichthouder. Ook in onze democratische tijden heeft een hoofdman volgens de Kaart nog heel veel bevoegdheden, zeg maar alle bevoegdheden en alleen de algemene ledenvergadering kan de snuiter daarvan afhouden, of specifieke beslissingen herroepen.

Voor de toestemming en het verlenen van een Kaart, moest men de heer betalen, een soort geboortegeld. Heel veel van de oudste gilden in Brabant zijn opgericht in de tijd van hertogin Johanna van Brabant, de dochter van Jan III. Zij was de opperheer en zij had geld nodig omdat ze door de vele oorlogen van haar vader en grootvader enorme schulden had.

En als de sneeuwbal eenmaal begint te rollen, wil elk dorp de andere gehuchten laten zien dat ze meetellen en zelfs beter zijn dan de burens. De kassa van Johanna rinkelde behoorlijk.

2. Het gilde van Sint Joris, genaamd van den ouden voetboog

In Tilburg, een uitgestrekt verband van gehuchten, is het gilde van Sint Joris, voor zover wij weten, de oudste en stamt uit de 15de eeuw. Dat eerstgeboorterecht kan wel kloppen want hun wapen, de voetboog, is sinds de kruistochten het gevreesde wapen dat harnassen kan doorboren. Het nadeel van de voetboog was wel dat bij veel vuurkracht de vuursnelheid erg laag was. De lange duur van het spannen werd later iets dragelijker door de technische verbetering van de kruisboog.

Maar met de grote handboog (long bow) kon men in dezelfde tijd wel 20 pijlen afvuren en als het om voetvolk ging waren die even dodelijk. De handboog, wanneer die vergroot was tot manshoogte, bleek intussen in veldslagen veel effectiever.

De eerste vermelding van het gilde van Sint Sebastiaan in het Tilburgse, is van 1504. De oprichting kan goed in de 15de eeuw hebben plaatsgevonden.

Het kolveniersgilde (gewerengilde) is een protestants initiatief in Tilburg van tweehonderd jaar later in de periode van Staats-Brabant (1665). Men verkreeg toestemming van de toenmalige Vrouwe van Tilburg. Maar weldra waren de katholieke kolvenierbroeders zo zeer in de meerderheid, dat men er vrij snel een katholiek gilde van heeft gemaakt onder de patroonheilige van Tilburg, Sint Dionysius. Pas dan krijgt het Dionysiusgilde zijn naam.

Joris of Georgius van Cappadocië (grieks Georgios = boer) stierf omstreeks 300 als martelaar,

misschien wel op 23 april. Hij was in het (oost-)Romeinse leger opgeklommen tot officier, vandaar dat hij ook wel als ridder of cavalierist wordt afgebeeld. Hij was een zoon van christelijke ouders, in het geheim zelf christen en hielp christenen tijdens de vervolgingen. Toen de heidense keizer Diocletianus iedere officier beval te offeren aan de heidengoden, als bewijs van trouw aan de keizer, weigerde Joris dat en werd hij onthoofd. Hij is de patroon van de scouting, van Engeland en Catalonië.¹

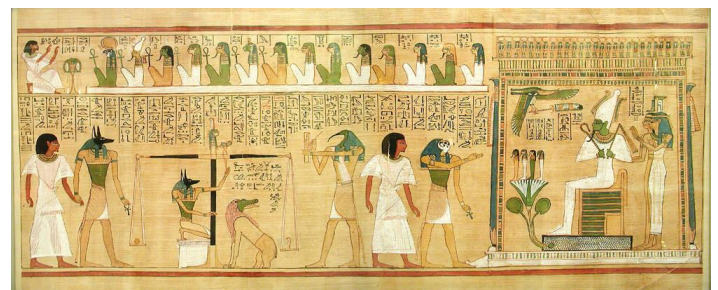
Mogelijk was Joris niet enkel een legendarische figuur, maar heeft het verhaal enige historische kern. Zeker is het verhaal dat hij een draak versloeg wel een legende. Die draak, symbool van het heidendom of van het kwaad, at wekelijks een maagd op en de gemeenschap offerde die graag, maar al te blij dat het daarbij bleef. Toen een lokale oosterse prinses aan de beurt was, toen pas, dook ridder

Joris op, versloeg het monster, maar doodde het niet.² Gebonden met de gordel van de prinses werd het ondiep gevangen meegevoerd en voor eeuwig opgesloten.

U herkent in deze legende uit de *Legenda Aurea* ongetwijfeld de mythe van Theseus die prinses Ariadne redt van een monster, de Minotaurus. De draad van Ariadne is de gordel in het Jorisverhaal geworden. Hetzelfde thema komen we tegen wanneer Perseus de prinses Andromache redt en de wereld verlost van een zeedraak.

Sint Joris de drakendoder heeft veel trekjes gemeen met Sint Michael, de aartsengel.

Michael werd in onze streken vereerd voordat de kruistochten de verering van Joris op gang brachten. In de late middeleeuwen weegt Sint Michael de zielen om te zien of ze waardig zijn om in de hemel toegelaten te worden. Dat deed Hermes in de oudheid en in Egypte hanteerde de dodengod Anubis de weegschaal van de zielen in gezelschap van Toth, de god van de

¹ Onder de naam Sint George. Niet voor niets had gildebroeder Joop van Diessen z.g., hoewel Sebastiaan, een mooi gesneden Sint-Jorisbeeld. Dat hoorde bij hem als voormalig directeur van de Tilburgse verpakingsfabriek Catalonië.

² Men interpreteert wel dat de prinses de Kerk is en de draak het heidendom, niet uitgeroeid maar verdwenen.

wijsheid die de uitkomst als deken-schrijver noteerde onder toezicht van oppergod Osiris

Duidelijk is dat het jonge christendom –om maar geaccepteerd te worden- veel uit de Grieks-Romeinse oudheid gepikt heeft. Deze verhalen maar ook zaken als tempelbouw, triades (triniteit), autocratie en priesterschap (waar rabbi Jezus zo tegen was).

3. Sebastiaan, de man uit Sebaste, Sebastopol

(sebaste = verhevene, eretitel van caesar Augustus, naar wie de stad Sebastopol genoemd is)

Ook hij was een officier in het Romeinse leger. Ondanks zijn naam zou hij een Galliër zijn geweest, geboren in Narbonne bij de Middellandse Zee, maar carrière gemaakt hebben in Milaan. Een flinke carrière want hij kreeg een hoog commando binnen de Pretoriaanse (keizerlijke) garde. Keizer Diocletianus ontdekte dat Sebastiaan een bekeerling was en deze

christen hielp zoveel hij kon de vervolgte christenen. De officier weigerde zijn geloof af te zweren. Zonder aarzelen werd hij aan een levensboom gebonden en voor een vuurpeloton gezet. Doorzeefd met pijlen,³ dacht men hem dood en liet het lijk achter voor de aaseters. Een vrome weduwe, Irene, wilde het lichaam in de nacht begraven, ontdekte een laatste levensteken en verzorgde de martelaar. Die knapte nog op ook. Weer in fatsoen gebracht, stapte hij naar de keizer om deze te bekeren. Toen de keizer bekomen was van de wonderbare verrijzenis, liet hij de held onmiddellijk doodknuppelen., net buiten de muren van Rome. Ook hier zal er een kleine historische kern zijn, anders waren die beeldbepalende pijlen niet in de overlevering terug gekomen. Officieren horen onthoofd

te worden.

Sebastiaan wordt voorgesteld als een schone jongeling. Hij lijkt op de mooie Apollo die gewoon was zijn tegenstanders met pestpijlen te straffen.

Behalve noodhelper (als Joris en Dionysius) is Sebastiaan bij uitstek een pestheilige.⁴ De ziekte kon zich namelijk snel als een pijl verspreiden onder de bevolking. Die middeleeuwse gedachte maakte Sint Sebastiaan erg geschikt als patroonheilige om te bidden tegen de pest, en als beschermer van pestlijders. Gilden die de handboog hanteerden met pijlen snel als de (verspreiding van de) pest, gingen in navolging van hun naamheilige ook zorgen voor het voeden van pestlijders in quarantaine en voor het begaven van pestdoden. Besmette huizen brandde men liefst af.

Nu werd elke besmettelijke epidemie vroeger 'de pest' genoemd (griep, mazelen, ebola, polio, aids) maar met name de Zwarte Dood was een vrij regelmatig terugkerende heftige gesel Gods. Leden van een Sebastiaansgilde, goed verscholen in Ku-Klux-Klanpakken (met een snavel volkruiden voor de neus) deden hun

³ Als er vaak vijf pijlen in het lijf van de martelaar worden afgebeeld, is dat een verwijzing naar de vijf wonden van Christus aan het kruis, ook een levensboom. Tot in de naakte afbeelding toe, rijmt het lijden en de wederopstanding van de noodhelper, Sebastiaan als navolger van Christus, op dat van zijn voorbeeld, Jezus.

⁴ Met Rochus is hij een pestmaarschalk; daarmee staan beide heren hoger dan pestheiligen als Sint Job, Sint Christoffor, Sint Joris en anderen.

menslievend maar goedbetaald werk dat in het slechtste geval eindigde met de eeuwige zaligheid. Tegenwoordig hijst ons gilde zich niet meer in maanpakken omdat wij allen tot de risicogroep voor het coronavirus behoren. Maar de zorg voor de uitvaart van eenzame doden past perfect in deze heel oude traditie.

4. het gilde van de kolveniers Sint Dionysius

Sint Dionysius (gestorven ca. 250) is een generatie ouder dan de andere twee. Hij zou uitgezonden zijn om Gallië te bekeren en de eerste bisschop van Parijs geweest zijn. Toch was het christendom niet populair onder de Galliërs. De noodhelper werd flink gemarteld voor hij op de Martelarenheuvel (Montmartre) gedood werd.⁵ Hij werd gezeseld, geroosterd en gekruisigd alvorens onthoofd te worden. Dat gebeurde met een bijl, niet met een zwaard. De heilige nam zijn afgeslagen hoofd in zijn handen en wandelde ermee naar de plaats waar hij begraven wilde worden. De plek werd later de grafkerk Saint Denis (met het aanpalende klooster voor de monniken die de kerk bouwden). Kerk en klooster werden de vaste uitvalsbasis voor de Franse koningen, en de heilige werd hun patroon. Zijn feestdag is op 9 oktober. De cefatofoor (hoofddrager) wordt aangeroepen bij hoofdpijn en bij syfilis.

Onder niet opgeloste omstandigheden werd Dionysius ook de patroon van de eerste kerk van Tilburg en daarmee van het cluster van dorpen dat men toen Tilburg noemde. Daar zal een van de heren van Tilburg, eerder dan de Norbertijnen, wel een rol in hebben gespeeld. De tweede kerk van Tilburg, die van 't Goirke, werd ook naar deze heilige vernoemd en nog is *Denis* een veel voorkomende Tilburgse naam. Dat het derde gilde van Tilburg bij de 'bekering' voor de naam van de dominante lokale patroon koos, lag tamelijk voor de hand. (wordt vervolgd)

5. Afsluiting

Alle drie de gilden van Tilburg-stad, genoemd naar noodhelpers die ook altijd martelaren zijn, hebben de eerste kerk van wat toen nog één parochie was, tot plaats van oorsprong. Daardoor hebben ze ook een traditioneel bepaalde band met de pastoor van 't Heike (als die deken is, is dat toeval) en met de heer van Tilburg, tegenwoordig in de persoon van de burgemeester van de stad.⁶

Bronnen: Louis Goosen, *Van Alpha tot de Zevenslapers*, Sun Nijmegen, 2008
Ludo Jongen, *Heilig in de Lage Landen*, Leuven (Davidfonds), 2005

⁵ Lutetia (Parijs) stelde toen niks voor, maar Montmartre is een te aansprekende plek om niet in de legende gebruikt te worden.

⁶ Die persoonlijke band hebben de gilden uit Berkel en Udenhout dus niet, vandaar dat ze de burgemeester van het usurperende Tilburg graag een surrogaat eretitel geven.